

KAPITOLY Z DĚJIN MORAVSKÉ CÍRKVE

Historie arcibiskupského chlapeckého
semináře a gymnázia v Kroměříži

v letech 1856-1950

Mgr. Libor Ondráček

I. Rakouská monarchie – obecná východiska

Habsburská monarchie, rozlehlá, lidnatá a mnohonárodnostní oblast, prošla v 19. století pozoruhodným vývojem. V roce 1848, v době nástupu Františka Josefa I. na trůn byla absolutistickou monarchií se středověkými feudálními zvyklostmi. Od roku 1860 zde platila ústava, která stanovila nová pravidla společenského a politického života. Až do rozpadu Rakouska-Uherska byla doplňována a pozměňována řadou dodatků, které vesměs směřovaly k zlepšení občanských práv poddaných monarchie. Zemi tak na konci 19. století nacházíme vybavenou aparátem, který zajišťuje základní občanské svobody a politická práva jednotlivým zemím monarchie. V roce 1908, v době oslav 60. výročí panování císaře je země moderním státem s určitými demokratickými prvky, v němž bylo uzákoněno všeobecné a rovné hlasovací právo. Pokud na dějiny monarchie nazíráme prizmatem dnešní doby, vnucuje se nám zastaralé klišé konzervativní země s neschopným a dožívajícím státním aparátem. Tento obraz je chybný. Svým způsobem se jednalo o mnohonárodnostní federaci, která sdružovala země, které kromě jednotící osoby panovníka a centrálních říšských úřadů a institucí neměly nic společného. Ani kulturní, vzdělávací či hospodářskou politiku ani historii či jazyk. O to obdivuhodnější je fakt, že toto soustátí vcelku velmi dobře fungovalo a Rakousko-Uhersko bylo nepopiratelným velkým hráčem na evropském poli.

Pravomoci zastupitelských orgánů byly dobře odstupňovány, a tak umožňovaly poměrně velkou úroveň místní samosprávy. Vlastní zákony mohly schvalovat i sněmy jednotlivých zemí. Navenek byly korunní země jednotné a tvořily říšský celek, na druhou stranu však byly na sobě poměrně nezávislé. V našich zemích to

vedlo například k nezávislosti moravského markrabství na českém království. Moravští a čeští poslanci rozhodovali o školství, zemědělství, dopravě a některých otázkách správy obcí sami. Obě země v říšském hledisku hrály stejnou roli a jejich hlas měl stejnou váhu, i když se lišily například výší daní, odváděných do státní pokladny. Čeští poslanci tento fakt nesli nelibě, protože se domnívali, že to oslabuje jejich snažení a význam při jednáních s Vídní.

Nacionalismus – společenský fenomén doby

Celou situaci v českých a moravských zemích navíc komplikovaly obtížné národnostní vztahy mezi Čechy a Němci. Závažné rozpory v soužití s Němci v českých zemích a na Moravě trvaly prakticky po celé 19. století. Často byly ztotožňovány s celkovou politickou koncepcí panující habsburské dynastie vůči slovanským zemím. Problém je však složitější. S Němci, podporovanými ze strany Pruska, měli problém i Habsburkové. Stejně tak císař vnímal podobnou antihabsburskou a antiříšskou politiku ze strany radikálních Uher. Císař František Josef vyzkoušel mnohé recepty na řešení této situace, avšak vesměs bez úspěchu. A není vyloučeno, že ke sklonku své vlády na podobné snažení již více méně rezignoval. O nacionalismu má smysl mluvit, je-li doprovázen konfliktem. Ten vzniká, pokud je intenzita národního uvědomění natolik silná, že se střetává se zájmy jiných národů. Avšak soužití Němců s Čechy a Moravany nepředstavovalo nepřetržitý konflikt. Daleko více se uplatňovalo pokojné soužití s mnoha společnými společenskými, ekonomickými i kulturními plochami. Němčina však byla dominantní ve všech klíčových oblastech – v politice, ve státní správě, ve školství. A jazykový zápas se pochopitelně přenášel i do politických třenic.

Na konci 19. století se ukazuje, že „zápas o charakter radnic“, tedy lokální správy měst a obcí, se překlápí ve prospěch českého elementu. „Moravské vyrovnání“ z roku 1905 představovalo celkem čtyři zákony, kterými měl být definitivně upraven vztah a postavení moravských Čechů a Němců v zemi. Čtvrtý zákon „Lex Perek“ rozděluje školské úřady podle národnostního klíče a školy jsou děleny na německé a české. Děti tedy měly chodit do takové školy, jejímuž jazyku rozumějí. Soustavné oslabování německé menšiny na Moravě na konci 19. století vedlo k tomu, že se Němci de facto vzdali svého vedoucího postavení za záruky ochrany svých práv. Němci a moravští Češi byli na Moravě ochotni ke kompromisům a ústupkům, čímž se lišili od českých zemí, kde i nadále vládly rozpory a konflikty. Moravské vyrovnání se stalo vzorem i pro ostatní země monarchie.¹ Vážným problémem obrody monarchie se zabýval následník trůnu František Ferdinand d'Éste. Jeho koncepce federalizace se opírala právě o slovanské národy, ale jen do té míry, jak to vyhovovalo zájmům monarchie. V zásadě i jemu šlo o zachování německé podoby říše a udržení němčiny jako služební řeči. „Jeho cílem (F. F. dE) bylo znovu postavit

¹ Bukovina 1910

starou velkou říši v nové nádheře. Ožily v něm nejlepší tradice jeho rodu, oplodněné silným historickým smyslem. Chtěl velkou, jednotně spojenou říši, centralismus pro existenci říšské moci, ale svobodnou národní autonomii pro rozvoj národností v rámci této říše.“²

Obecně měli Němci o Čechách nevalné mínění, byť podložené jistým respektem pro nepopíratelné úspěchy na poli hospodářském, kulturním i vzdělanostním na konci 19. století. Vztahy mezi národnostmi byly často napjaté a konfrontační. Jednu třetinu populace zemí českých a moravských tvořili Němci. Toto nepřátelství bylo tradiční a logicky gradovalo v době národního probuzení.

Slovanskí obyvatelé a Češi se zrovnoprávnění v monarchii domáhali jen velmi zvolna a po dílčích krocích. Využívali k tomu řadu prostředků, které jim dovozoval zákon. Příznačně se to projevilo například při oslavách 60. výročí jubilea panování Františka Josefa I. Česká společnost těžce nesla, že krátce předtím němečtí nacionalisté ve Vídni rozbili jubilejní představení, které pražské Národní divadlo uspořádalo pro vídeňské Čechy. Svě pobouření dali najevo svou neúčastí v alegorickém průvodu, který měl císaři vzdát hold. Ostatní slovanské delegace ovšem na protest Čechů vůbec nereflektovaly, podle líčení dobových novin naopak využily možnosti ukázat se v plném lesku. Stručně řečeno, Češi v alegorickém průvodu nikomu nechyběli a toto plané gesto se minulo účinkem. Tolik tedy k oné proklamované slovanské vzájemnosti, kterou se naši politici předáci tak rádi před Vídní zaklínali.

Pohled ostatních slovanských národů na Čechy byl také zajímavý. Skutečnost, že například úroveň vzdělanosti v českých zemích byla v monarchii vůbec nejvyšší, že česká společnost na konci 19. století procházela prudkým rozvojem hospodářským i kulturním, způsobila, že mnozí příslušníci ostatních slovanských národů v Říši hovořili o Čechách jako o „slovanských Němcích“. Němce, žijící na našem území, toto tvrzení silně popuzovalo a vesměs jej odmítali.

Na konci 19. století české a moravské země procházely obdobím neobvyklého hospodářského a kulturního rozmachu, především v těžbě uhlí a lehkém průmyslu. Vznik nových továren na textilie a zpracování potravin byl podmíněn výborným stavem českého a moravského zemědělství. V roce 1880 žilo v Čechách na Moravě a v Lužici 8 222 013 lidí, v roce 1900 již 9 372 214. Českomoravské země tvořily nejhustěji osídlenou část habsburské monarchie, a to na pouhých 14 procentech její celkové rozlohy. Již v roce 1880 v českých zemích pracovalo 54 procent všeho předlitavského průmyslového dělnictva.

Na počátku 20. století tento trend zdárně pokračuje. České země byly v monarchii jako první elektrifikované a v roce 1914 zde pracovalo na 290 malokapacitních elektráren.

² Dr. Friedrich Funder: čas. Reichspost, červenec 1919

Antisemitismus

Tento pojem se prakticky neužíval, spíše je vhodné mluvit o antižidovství jako fenoménu, který byl společensky široce diskutován. Zasahoval do mnohých oblastí včetně školství. Problém má však daleko hlubší kořeny, ideové, časové i prostorové. Antisemitismus byl v 80. a 90. letech 19. století charakteristický jak pro různé skupiny radikálních nacionalistů, tak i pro určité části politického katolicismu a vznikající křesťanské sociální hnutí.

Ve dvacátých letech 20. století získal nový rozměr a stal se spojnicí jak pro různé antidemokratické a antilevicové proudy, tak i pro některé části radikálního katolického hnutí.

Nevyhnul se samozřejmě ani českým a moravským zemím, vetknutým do těla rakouské monarchie a prošel prakticky celou Evropou. Antisemitismus má kořeny hluboko ve středověku a nabyl v zásadě mezinárodního rozměru. Z židů tak učinil opravdové Ahasvery své doby, putující z místa na místo a obvykle marně hledající své stabilní místo ve společnosti.

V českých zemích byl politikem, který odmítal antisemitismus, T. G. Masaryk. Jeho veřejné výstupy na obhajobu židů nesměřovaly ani tak k ochraně etnika jako takového, ale byly spíše výrazem jeho snah po prosazení reformy ve společnosti jako nutného předpokladu k cestě za demokracií. Antisemitismus považoval za přežitek, který společně s vypjatým nacionalismem této cestě k demokracii brání. Pro své názory byl často napadán a využívali je především jeho političtí odpůrci a protikandidáti ve volbách do zastupitelských orgánů.³

Druhá polovina 19. století v monarchii byla na projevy antisemitismu zvyklá. Argumenty radikálních národovců, katolíků a některých intelektuálů byly zkrátka brány velice vážně a o antisemitismu se uvažovalo jako o společenském problému. Byl diskutován na stránkách tisku a tak, jako se argumentovalo proti němu, tak se i zastánci všeho protižidovského nebránili svoje názory veřejně tlumočit.

K prudkému nárůstu antisemitismu došlo po volbách do říšské rady v roce 1897, kdy byli židé obviňováni z celosvětového židovského spiknutí a prakticky ze všeho špatného, co musel český a moravský národ v monarchii zažít. Například Jan Neruda zažil osobní odklon od demokrata, který má na židy minimálně tolerantní názor, k přesvědčení, že ve společnosti není možné židy tolerovat. Vyhlásil „emancipaci od židů“, od roku 1869 vydává sérii fejetonů „Pro strach židovský“.⁴ Od 80 let se ale k antisemitismu veřejně nehlásil. Jeho názor lze dobře syntetizovat v článku uveřejněném v Národních listech v létě roku 1869: „Emancipaci českou od

³ Například jeho protikandidát na Vsetínsku, kroměřížský tiskař a národovec Pokorný ve svém agitačním letáku velmi emotivně označoval Masaryka za toho, kdo pustí židy do křesťanských domácností, ať již jako učitele, sluhy nebo dokonce ty, kteří „pošpiní křesťanskou krev nákazou židovských genů prostřednictvím sňatku.“

⁴ Neruda se hlásí k „politickému, národnímu a mužnému nepřátelství k židům“. Svou argumentaci nicméně podepřel bez emocí a věcně.

židů hlavně bráti musíme co emancipaci od židovského obchodu, od židovského využitkování cizí práce“.

Mnozí šli ve svých názorech ještě dále. Volební program radikální křesťansko-sociální strany byl plný antisemitských výpadů. Tento program byl prezentován radikálním křídlem politického katolicismu, semknutého kolem Rudolfa Vrby.⁵ Protižidovská opatření, která navrhoval, předpokládala dalekosáhlé vyloučení židů z české společnosti vůbec:

- žádali dohled nad burzou s vyloučením židů
- zákaz burzovních spekulací židů a prohlášení je trestným činem
- označení směnáren výrazem žid
- zákaz výkonu profese učitelské a profesorské pro židy
- v židovských domácnostech nesmí být křesťanská služka
- ve jméně má být povinně přídomek, umožňující okamžitě poznat, že dotyčný je žid
- žid nesmí zastávat žádný veřejný úřad ani vojenskou hodnost
- pokřtěný žid se nestane rovnoprávným křesťanem, teprve až jeho děti

Takto koncipovaný volební program v jeho době zjevně neznamenal trestní postih.

Pochybnosti o možnosti asimilace židů do českého a moravského národa měl již roku 1896 K. H. Borovský a „Praha jest antisemitskou“ prohlásil během voleb 1897 do říšské rady Eduard Grégr, předák mladočechů.

Kde ale nacházíme zdroj náhle vzepjaté vlny antisemitismu, která se od 70. let nepřestala šířit nejprve rakouskou monarchií a následně i Československou republikou? Proč tato vlna měla celoevropský charakter?

Za zdroj antisemitismu snad můžeme považovat Německo, kde v roce 1879 založil Wilhelm Marr Antisemitskou ligu a poprvé použil pojem „antisemitismus“. Luteránský pastor Adolf Stöcker vybudoval křesťansko-sociální dělnickou stranu a konzervativní historik Heinrich von Treitschke vystoupil s programovým heslem: „Židé jsou naše neštěstí“. Antisemitismus se stal součástí procesu politické mobilizace nižších a středních vrstev. V 70. letech 19. století došlo k procesu radikalizace nacionálních hnutí, jejímiž typickými prvky byla zvýšená intolerance a útočnost proti skupinám, které ohrožovaly čistotu národa a ekonomickou prosperitu. Radikální a postupně se agresující propaganda využívala obrazů vnitřního nepřítele, který nejenže pracuje proti vlastnímu národu, ale ještě kolaboruje s nepřítelem. Tomuto obrazu se velmi dobře dařilo právě v rakouské monarchii. Přičteme-li k tomu navíc obyčejnou závist k ekonomické prosperitě třídy, která se navíc váže ke

⁵ Rudolf Vrba (1860–1939), byl kněz a novinář, křesťansko-sociální politik, působil jako hospodářský a politický přispěvatel katolických novin Čech a Katolických listů. Publikoval celou řadu antisemitských knih.

geograficky neznámé a odlišné části světa, máme vytvořený obraz dokonalého nepřítele.

O vzniku antisemitismu jako společenského tématu, který byl diskutován, využíván i zneužíván, panují rozdílné názory. Kupříkladu Michal Frankl, který se této problematice dlouho věnuje, hovoří o antisemitismu jako o „kulturním kódu“, specifické formě kulturní identity, sloužící k sebeidentifikaci přívrženců radikálních forem nacionalismu. Antisemitismus je podle něj důsledkem ideologického, politického a sociálního vývoje majoritní společnosti, nikoli reakcí na charakter, jednání a postavení židovské menšiny.

Zdeněk Vydra v článku uveřejněném v CS magazínu v červnu roku 2008 uvádí, že by neměl být přeceňován vliv národnostního konfliktu mezi Čechy a Němci na vývoj českého antisemitismu. Národnostní konflikt podle něj hrál menší roli, než je mu obecně přisuzována, a to již proto, že židovská komunita se vesměs hlásila k českému etniku. S tímto názorem nelze zcela souhlasit. Především židovská komunita se hlásila často k německému etniku, které bylo obecně ekonomicky silnější než etnikum české. Toto platilo ve velkých i malých městech, kde byly navíc radnice, a tedy i politické rozhodování v německých rukou. Trochu odlišná situace byla na venkově, kde místní vztahy byly více ovládány tradičními vazbami mezi rodinami. Venkov byl daleko více konzervativní než města a také zde byl více určující vliv a názor církve, a to i na židovskou otázku.

Státní establishment rakouské monarchie se choval německy, propagoval německou řeč, uvažoval německy a vyžadoval od svých občanů korektnost a loajalitu. A té se mu vesměs také dostávalo. Pokud tedy vnímáme antisemitismus jako jakýsi antagonismus mezi Čechy - vlastenci a židy - německými zaprodanci, pak apriori předpokládáme, že co Čech, to vlastenec a co žid, to Němec. A tak tomu samozřejmě nebylo. Nesmíme zapomínat na zájmy jednotlivců, na vliv místních poměrů na úpravu vztahů mezi majoritní společností a menšinovou židovskou skupinou. Zkrátka, co platí pro určitou oblast, region, to již v dalším regionu nemusí být pravda.

Nezanedbatelnou roli sehrál v šíření antisemitismu politický katolicismus. Vymezovali se proti liberalismu a socialismu a židy ukazovali jako zastánce obou těchto proudů. Tyto tendence ještě zesílily po roce 1870 a výpady kléru byly často spojovány s výpady proti zednářům. Postoj katolíků k antisemitismu ale nebyl jednotný. Církevní establishment byl velmi opatrný v tom, jak formuloval případné protižidovské názory, a obvykle se omezoval na poukazování rozporu mezi Kristem hlášanou chudobou a židovským vykořisťováním chudých a nemajetných. Obecně byl odmítán radikální rasismus kněze Vrby a dalších, ale v případě antisemitismu často zaznívaly argumenty typické pro rasové pojetí židovské minority. Často se útoky na židy staly doprovodným jevem sociálních bouří - například rolnické bouře

v Haliči roku 1898. Od 90. let se antisemitské výpady spojují s antisocialistickými názory, souvisí to se vzednutím vlivu sociálních demokracií po roce 1890.

Antisemitismus se uchoval v rétorice mnohých vládních stran a politiků hluboko do éry první československé republiky. Zejména v době krize demokratického parlamentarismu ještě akcentoval. Krize souvisela se strukturálními problémy, kterým byla republika i okolní státy vystaveny, protože vznik nových demokracií byl středoevropskému prostoru neznámý a cizí. K tomu musela masa lidí čelit deziluzi po velké hospodářské krizi 1929–1933. Proto řada raných demokracií ve třicátých letech projevovala příklon k autoritářským a diktátorským režimům. Tyto tendence samozřejmě našly rezonanci i v katolickém prostředí. Katolická církev navíc zápasila s rozpadem tradičních hodnotových vzorců, rodinného života a s hlubokou morální krizí. Jaroslav Šebek ve své studii „Katolicismus a antidemokratická hnutí meziválečného období v Evropě“ (Brno 2007) uvádí, že k obraně tradičních hodnot se část katolických kruhů neváhala spojit s konzervativními politickými uskupeními a typickým projevem myšlení v katolických intelektuálních a politických kruzích byl antisemitismus.

Domnělá snaha židovského národa získat světovládu a nahradit křesťanský duch Evropy „židovským“ byla živnou půdou pro konspirační teorie.⁶ V křesťanském prostředí byl antisemitismus, podle Šebka, spíš zástupným problémem, za nímž se skrývaly obavy křesťanských elit ze společenské modernizace a z protikatolických nálad, plynoucích z politického a sociálního vývoje 19. a 20. století.

Výraznou myšlenkovou inspirací pro některé katolické antisemitské kruhy byla encyklika papeže Pia XI. *Quadragesimo Anno*⁷, která mimo jiné hovořila o ideji stavovského státu, který měl překonávat nedostatky socialistického kolektivismu. Liberální systém a levicově orientovaný hodnotový systém představoval pro katolické radikály destrukci osvědčených receptů k dosažení rovnováhy ve společnosti a požadované mravní kvality.

Na přelomu 20. a 30. let 20. století se začala katolická mládež ve značné míře identifikovat s myšlenkami blízkými nacionálnímu hnutí. Touha po pospolitosti, nadřazování zájmu komunity nad jednotlivcem vedly k afinitě vůdcovského vzoru a k potlačování vlastní identity ve prospěch celku. Kládli se důraz na pěstování fyzické síly, kultu těla, do výchovy, a to i na běžných školách, pronikají kvazimilitaristické prvky.

Příklady najdeme v celé Evropě. V Belgii to bylo rexistické hnutí, založené Leonem Degrellem (1906–1994). Ten sice nereprezentoval zpočátku oficiální katolickou politiku své země, ale v rámci tzv. obrody katolického hnutí promítá do

⁶ Blaschke, Olaf: *Katholizismus und Antisemitismus in deutschen Kaiserreich*. Göttingen 1997

⁷ Byla vydána v květnu 1931

něj své myšlenky a autoritářské formy, spojené s vlámským nacionalismem. Koncem cesty Degrella byla dobrovolnická legie SS Valonia.

Ve Francii to byla Action Françoise, antidemokratické hnutí, odvolávající se na rané křesťanské tradice a výrazně antisemitské.

V Rakousku chtěl konzervativní katolík Dollfus stavět svou vládu právě na principech stavovského státu podle papežské encykliky. Výsledkem bylo uskupení Heimwehr – nový typ proněmecké rakouské domobrany a Vaterländischefront – Vlastenecká fronta.

Na Kroměřížsku byla v druhé polovině 19. století obdobná situace. Ve městě samotném byla židovská entita, která se vesměs hlásila k německé národnosti. Židovské děti navštěvovaly německé školy, ale mimo jiné také proto, že až do konce 19. století ve městě ryze české školy nebyly. Antisemitismus byl ve společnosti a v komunální politické rétorice přítomný tak, jako jinde. K výraznějším projevům antisemitismu došlo v době pogromů na židy v Holešově, kde byla menšina početná, Kroměříž byla těchto událostí v podstatě ušetřena. Arcibiskupský seminář a gymnázium svým charakterem a způsobem přijímacích zkoušek v zásadě naprosto vylučovalo přítomnost židů. Ostatně židy z místní komunity by ani nenapadlo se o tento ústav nějak zásadně zajímat, snad jenom jako o možný potencionální zdroj zisků z obchodní činnosti. Pokud je známo, dodavateli zboží pro seminář nebyli židovští městští obchodníci. Každý uchazeč o studium dokládal svůj životopis, úřední potvrzení původu a dobrozdání svého kněze o tom, že je v očích církve dobrý katolík. Pokud tedy měl nějaký uchazeč židovský původ, pak jenom tehdy, pokud o tom sám nevěděl, což bylo sice možné, ale málo pravděpodobné. Antisemitismus v tomto případě prostě v ústavu nenalézal žádné opory.

Podobným způsobem probíhal i výběr učitelů, profesorů, pomocného personálu a služebnictva. Učitelé a profesori byli převážně kněžského stavu. Pomocní učitelé byli vesměs laici, ale ani v jednom jediném případě nemáme doloženou zmínku, že by byl zaznamenáván jejich případný židovský původ. V úředních aktech, životopise či zprávách pro zemskou školní radu prostě tyto údaje nebyly požadovány a ani se nezjišťovaly. A to ani u pomocného personálu jako byly pomocnice v kuchyni, děvečky, sluhové a služebné či vrátní a údržbáři. Situace se změnila až v době protektorátu, kdy povinnou součástí dokumentace k přijetí učitele bylo jeho čestné prohlášení o árijském (rozuměj tedy nežidovském) původu a o jeho případné příslušnosti k zednářským lóžím. Je nasnadě, že pozitivní prohlášení by nejenom znemožnilo přijetí na školu, ale také pravděpodobně způsobilo nepřijemnosti s policií nebo přímo zatčení gestapem.

Škola byla složena ze studentů, kteří patřili k budoucí kněžské inteligenci a mnozí z nich se jistě hlásili i k radikálním katolickým spolkům a zájmovým organizacím. Nicméně tuhá kázeň a vyžadovaná disciplína znemožňovala těmto organizacím přímo působit na církevní školské půdě. Prakticky jediná organizace,

jejíž činnost máme pozitivně na škole doloženou, byl Orel. Kvazimilitaristické prvky ve výchovném působení školy nalezneme také. Jednalo se o výuku šermu, střelbu z pistole nebo před druhou a po druhé světové válce o branná cvičení, která měla polovojenský charakter. Obvykle tato činnost vykazuje zvýšenou tendenci v době nějakého ohrožení státního celku – před nacistickou okupací a po ní. Na arcibiskupském gymnáziu nebyly pozitivně přijímány ani zásady Junáka, a to až do roku 1945. Teprve tehdy se situace výrazně mění, škola organizuje svůj první tábor pod širým nebem a zapojuje junácké skautské prvky do duchovní formace celé školy.

Antisemitismus byl nepochybně tématem, které bylo diskutováno – snad v rámci školní výuky i ve volném čase učitelů a žáků. Jakou formou ovšem nevíme. Nemáme doložené žádné zprávy ani akce na toto téma, a to za celou dobu existence ústavu. Pokud je známo, ani vyostřený národnostní boj v roce 1919 mezi českými a německými studenty a profesory neměl výraznou antisemitskou konotaci a pokud ano, nebyla zaznamenána.

Antisemitské výroky jsou připisovány např. arcibiskupovi Stojanovi, ale v jeho případě jde spíše o lidský povzdech nad tím, jak židovské bohatství není vynakládáno na milosrdné skutky.

Antisemitismus tedy doprovázel dějiny arcibiskupského gymnázia jako „kulturní kód“ doby, ve které se žilo, pracovalo a tvořilo a ke kterému se každý musel dříve či později nějak postavit. Ovšem charakter školy, jako oficiální instituce, ze které vycházela kněžská inteligence, která bez nadsázky ovlivňovala chod společenský i politický Moravy a Čech, nedovoloval, aby toto téma převládlo a dostalo se na pořad dne.

Školské reformy 19. století

Hospodářskou emancipaci stále výrazněji doprovázela i emancipace kulturní. Prvořadým zájmem české společnosti bylo národní a vyšší školství. V mnoha městech sledujeme prudký nárůst počtu škol a zápas o školu českou. Protože se nemohlo počítat s podporou vládních úřadů, sahalo se k zakládání svépomocných organizací a spolků. K nejvýznamnějším patřila Ústřední matice školská, tvořící protiváhu německému vzdělávacímu spolku Deutsches Schulverein.

Již v průběhu 19. století se situace ve školství v českých zemích postupně lepšíla. Klesal počet analfabetů, vzrostla všeobecná vzdělanost, stoupalo procento dětí, které navštěvovaly školu minimálně šest let. I vyučovací metody prošly v průběhu 19. století značným vývojem, především kritika z řad osvícených intelektuálů přispěla k jejich zkvalitnění.

Pokusy o reformu středního školství se datují již od roku 1848. Stávající systém obsahoval velké procento výuky latiny a řečtiny, o něco méně dějepisu, náboženství a matematiky. Přírodní vědy nebyly v osnovách obsaženy systematicky.

Historik školství O. Kádner viděl úpadek školství v Rakousku-Uhersku především v bezduchem memorování náročných textů, přičemž jinou než oficiálně schválenou literaturu nebylo možné studovat. Královnou všech vědních disciplín byla filozofie, která plnila roli jakési přípravy k univerzitnímu vzdělání.

Gymnázia již nepostačovala požadavkům praxe a nedokázala dostatečně připravit pro nároky státní sféry nebo podnikání, proto se ve 40. letech 19. století začalo uvažovat o radikální změně školského systému.

V revolučních letech 1848/49 vzniká Ministerstvo vyučování, které nahrazuje dosavadní dvorskou komisi pro studijní záležitosti. Chystaná reforma se ponejvíce inspirovala pruskými vzory. Přípravou a provedením byli pověřeni především dva profesori – Franz Serafin Exner, profesor filozofie na pražské univerzitě a Hermann Bonitz – filolog a filozof, německý gymnaziální profesor s bohatými zkušenostmi s reformou pruských škol. Výsledkem jejich práce byl dokument „Nástin organizace gymnázií a reálných škol v Rakousku“, který císař odsouhlasil až v roce 1854. To již reforma získala podporu ve vlivné osobnosti ministra vyučování Thuna.

Tzv. Exner-Bonitzova reforma měla opravdu zásadní význam a přinášela řadu progresivních opatření:

- ve zvýšené míře se do výuky zaváděla matematika a přírodní vědy vůbec
- akcent byl položen nejenom na znalosti a vědomosti, ale také na všestranné formování osobnosti žáka
- posiluje se pozitivní role státu v procesu vzdělávání a omezuje se církevní vliv
- nově je zavedena maturita jako státně uznávaná závěrečná zkouška
- latina je vyřazena z hlavních vyučovacích jazyků, stává se jazykem volitelným. Školy měly samy latinu nabízet s ohledem na vzdělávací potřeby obyvatelstva v lokalitě školy
- nově se zavádí předmět filozofické propedeutiky a fyziky
- reforma řeší i vzdělávání učitelů – tříleté filozofické přípravy se staly povinnou přípravou před univerzitou
- mezi střední školy byly zařazeny tzv. reálky, které měly převzít přípravu mládeže na technické profese. Na rozdíl od gymnázií měly ve svém vzdělávacím profilu i značný podíl praktické výuky
- gymnázia i reálky byly děleny na nižší a vyšší

Exner Bonitzova reforma si získala i silné odpůrce, kritizoval ji především jezuitský řád a Bachův absolutismus její zavádění do praxe ještě více přibrzdil. Rok 1855 znamenal opětovné posílení vlivu církve na vzdělávací a výchovný proces. Uzavřený konkordát církve se státní mocí vracel školský systém pod církevní dozor. Především obsah vyučovaných předmětů neměl být v rozporu s oficiální věroukou a

od učitelů se očekával nejenom bezvadný morální profil, ale i pozitivní vztah ke katolické víře. Znovu byla posílena výuka latiny a klasických jazyků.

Reforma přinášela i obtíže ryze technického rázu. Ukázalo se, že pouhá jedna pětina učitelů splňuje náročné aprobační požadavky, nebyla uspokojivě dořešena dvojjazyčnost českého a moravského prostoru. Po pádu Alexandra Bacha se vzdělávání věnovalo nově vzniklé Státní ministerstvo, které v první řadě řešilo dvojjazyčnost. V květnu 1864 byla schválena sněmem⁸ „Zásada rovného práva češtiny a němčiny“ jako vyučovacího jazyka, přičemž i druhý zemský jazyk měl být vyučován jako povinný. Tento zákon vzbudil velikou nevoli v řadách mnohých českých a moravských Němců, protože v česky mluvících oblastech prakticky odsouval němčinu na vedlejší kolej. I proto byl uveden v platnost jen na krátkou dobu – až v roce 1866 a v roce 1868 byl zrušen.⁹ Přesto se tento zákon vesměs i po svém zrušení dodržoval, ovšem tak, že na českých školách se němčina povinně vyučovala a na německých se český jazyk prostě neučil.¹⁰

Rok 1868 prakticky ruší konkordát, církvi byl ponechán pouze vliv na řízení a organizaci výuky náboženství, zákonem byla zavedena nekonfesijní škola. V roce 1868 byl vydán „Zákon o postavení školy k církvi“. Znamenal vrchní řízení a dozor státu nad školstvím, omezil církevní vliv na vyučování. Veřejné školy byly zpřístupněny všem občanům, schvalování učebnic kromě učebnic náboženství příslušelo školské správě. Začaly vznikat místní, okresní a krajské školské rady.

Filozoficko-pedagogický systém druhé poloviny 19. století tvořil herbatismus, rozšířený v rakouských zemích, Německu a USA. V českých zemích se rozšířil především v době rozvoje přírodních věd a ustálil se na přelomu 19. a 20. století, kdy nastal odklon od herbatismu k pozitivismu. Vrchol herbatismu v české pedagogice představoval Gustav Adolf Lindner, zakladatel systému české pedagogiky jako vědy.

Exner-Bonitzova reforma byla prvním vážně míněným pokusem reformovat školství a přiblížit je požadavkům reálného života. Skutečným průlomem se však stal „Školský zákon Hasnerův“ z roku 1869 a jeho novelizace z roku 1883.¹¹

Zaváděl významné novinky do školské praxe, rozdělil školy na obecné a měšťanské, zřídil učitelské ústavy pro další vzdělávání učitelů, stanovil osmiletou školskou docházku. Věnoval se problematice školství opravdu do hloubky, stanovil například pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů, na které se již dlouho čekalo. V roce 1870 se zákon vtělil do prováděcího „Školního řádu pro školy obecné“ a vyloučil z nich tělesné tresty. Školy byly etatizovány a důsledně

⁸ Iniciativou poslance Josefa Wenziga, ředitele české reálky v Praze

⁹ Poslanec Wenzig byl po skončení svého politického období násilně penzionován, a to jen několik měsíců před dovršením 30 let státní služby

¹⁰ Arcibiskupský seminář fungoval jako dvojjazyčný minimálně od roku 1864, pro což svědčí mimo jiné i dvojjazyčné zápisy v podacích knihách a třídních protokolech

¹¹ Leopold Hasner von Artha (1818–1891), byl rakousko-uherský právník a politik, v letech 1867–1870 ministr vyučování a kultury

sekularizovány. To vzbudilo velký odpor u oficiálních představitelů církve, velmi nelibě jej nesl i papež Pius IX. Je zajímavé, že v českém a moravském prostředí byl tento zákon ve svém důsledku vnímán jako silně germanizační.

Mimořádným úspěchem pro české národní školství bylo zřízení samostatné české univerzity. Vznikla roku 1882 rozdělením dosavadní Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze na dvě samostatné vysoké školy – českou a německou.

Vizitkou české a moravské vzdělanosti byl ediční počín, do současné doby nepřekonaný: nakladatel J. Otto v Praze začal v roce 1888 vydávat ilustrovanou encyklopedii nazvanou Ottův slovník naučný. Srozumitelně a přijatelnou formou pro laického čtenáře shrnoval dosavadní výsledky rozvíjející se české vědy. Úspěchy českého a moravského průmyslu a zemědělství deklarovaly dvě významné výstavy: 1895 Národopisná výstava československá a v roce 1902 1. dělnická výstava v Průmyslovém paláci Královské obory v Praze.

Reformační snahy rakousko-uherského školství dovršuje Marchetova¹² reforma středních škol z roku 1908. Střední školy byly rozděleny do celkem 4 typů:

- Gymnázia
- Reálky
- Reálná gymnázia¹³ (ve druhém cyklu si studenti vybírali zaměření volbou buď latiny nebo deskriptivní geometrie)
- Reformní reálná gymnázia (zaměřena na studium moderních cizích jazyků)

Reformované školství v této podobě vydrželo prakticky až do roku 1922, kdy jej v nové Československé republice doplnil tzv. Malý školský zákon.

Zajímavé je postavení žen, učitelek v rakousko-uherské monarchii. Ženy plnily nezastupitelnou úlohu v systému předškolního vzdělávání jako chůvy, které měly na starosti nejen péči o dítě, ale i elementární vzdělávací povinnosti. Podobnou roli plnila guvernánka, vychovatelka dětí v bohatších rodinách. Zde již byly nároky na její vzdělání a odbornou erudici daleko větší. Ženy měly omezený přístup ke vzdělání, pro roli učitelky byla považována za dostačující střední škola, často studovaná v cizině. První dívčí gymnázium Minerva bylo založeno až v roce 1890 zásluhou spisovatelky Elišky Krásnohorské a bylo považováno za výrazný úspěch rodičů se feministického hnutí. Průlom v postavení mužů a žen v učitelské profesi znamenal právě Hasnerův zákon, který je zrovnoprávňoval. Od roku 1875 ženy učitelky již pobíraly stejnou mzdu jako muži, nesměly se však vdávat. Důvodem byla snaha, aby mohly svoji profesi vykonávat naplno, bez nutného přerušení po dobu mateřské dovolené. Svatba znamenala automatické ukončení pracovní smlouvy. Od roku 1907 různé ženské spolky lobovaly za zrušení tohoto opatření, ale bez úspěchu.

¹² Gustav Marchet (1846–1916), byl rakousko-uherský vysokoškolský pedagog a právník, v letech 1906–1908 ministr vyučování a kultury

¹³ První reálné gymnázium na našem území vzniklo již roku 1862 v Táboře

Slavilo se až roku 1911, kdy byl sice celibát pro učitelky zrušen, ale jen v hlavním městě mocnářství. Mimo Vídeň opatření i nadále platilo. Po zhroucení monarchie přestaly platit i mnohé obvykle vyžadované normy a ženy se dočkaly. Od roku 1918 se všechny střední školy otevřely dívkám a roku 1919 byl zrušen celibátní zákon plošně. Zrodilo se koedukované vyučování a ženy učitelky dostaly tříměsíční placenou mateřskou dovolenou.

Zápas o českou školu v Kroměříži v 19.století

Kroměříž bylo město s velmi silnou a početnou německou menšinou.

Oporou německého tábora byli učitelé a profesori německých škol, státní úředníci a úředníci arcibiskupské správy, židé a důstojníci kroměřížské vojenské posádky. Není proto divu, že všechny střední školy s výjimkou arcibiskupského semináře byly do roku 1882, kdy bylo založeno české gymnasium, německé. Arcibiskupský seminář měl navíc v systému kroměřížských středních škol zvláštní a výjimečný status, protože připravoval na budoucí povolání takřka bez výhrad kněze. Měl domácí výuku a žáci dvou posledních ročníků se připravovali na maturitu na německé veřejné škole, která vznikla ze školy piaristů. Nicméně seminář byl doložitelně jedinou střední školou, která měla téměř od svého založení utrakvistický charakter. Stejně tak nelze označit ani piaristické gymnázium za ryze německou školu s germanizační politikou zjevnou nebo skrytou.

Typickou německou střední školou byla německá reálka, která vznikla z nižší piaristické reálky. V říjnu 1875 tato škola přešla do zemské správy, získala právo veřejnosti a de facto statut střední školy. Byla pro ni postavena nová budova podle plánu stavitele Margety. Pro kroměřížské Němce bylo velmi důležité, aby se škola ve městě, i přes neustálý pokles žáků, udržela. Pracovala proto se systémem stipendií a studijních podpor, studovali na ní i židé z jiných částí monarchie. Přežila do roku 1919, kdy byla její činnost definitivně ukončena.

V letech 1850–1857 byl kroměřížským purkmistrem Antonín Wech. V tomto období se pozvolna začíná probouzet spolkový a společenský život ve městě. Je spojen především se jménem významného českého buditele, politika a předsedy akademického spolku Radhošť dr. Jana Kozánka¹⁴ a jeho ženy Marie. V domácnosti dr. Kozánka se začal koncentrovat český společenský život města, započal zápas o založení ryze českého gymnázia. Roku 1863 byl založen hudební a pěvecký spolek Moravan. Jeho činnost je spojena s blízkým spolupracovníkem dr. Kozánka Josefem

¹⁴ Jan Kozánek (1819 Přerov–1890 Kroměříž), český advokát, novinář a politik, poslanec Moravského zemského sněmu

Mnohoslavem Šperlínem¹⁵, který stojí v čele spolku jako starosta a po marném zápase s německým živlem odchází roku 1879 do Ruska.

Do roku 1866 vede město Alois Czap¹⁶ a boje mezi německou menšinou a českou většinou graduji. Politický zápas zasahoval do všech vrstev společnosti a pochopitelně také do kroměřížského školství. Byl přerušen rokem 1866, kdy byl předčasně ukončen školní rok a většina škol se proměnila v nemocnice pro raněné z prusko-rakouské války. Situaci navíc zkomplikovala cholera, kterou vojsko rozšířilo. Krátkou epizodou v dějinách města bylo starostenství Benjamina Demela¹⁷, který se snažil usmířovat národnostní rozdíly obyvatel.

Po tomto roce je ve městě hluboko do 70. let období tuhé rakouské disciplíny, prezentované purkmistrem Mathiasem Schroth von Rohrbergem¹⁸, v roce 1871 je zrušena jediná česká škola v Kroměříži. Piaristická hlavní škola byla přeměněna a německou obecnou školu chlapeckou se světskými učiteli. Sem byli na příkaz Rohrberga přemístěni všichni žáci moravské školy, a tak byla česká škola zrušena prostým vzkazem doručeným policajtem.

V městské radě je stále převaha Němců nad Čechy, a to v počtu 18 ku 12.

V roce 1880 bylo provedeno sčítání lidu, ve kterém se udávala i národnost. Město má 11 735 obyvatel, z toho 8 899 Čechů a 2 836 Němců. 783 židů udávalo převážně německou národnost.

Vítězství dr. Kozánka a okruhu jeho přátel, totiž založení českého gymnázia, nebylo úplné. Za purkmistra arcibiskupského dvorního rady Ferdinanda Freiherr von Bojakovského¹⁹ bylo povoleno zřízení nejprve nižšího soukromého gymnázia a teprve 1888 se podařilo získat povolení a souhlas státních orgánů se zřízením gymnázia vyššího. To již město přes rok řídil první český starosta Vojtěch Kulp.²⁰

Na konci 19. a počátkem 20. století už nelze pochybovat o tom, že německá národnost je v Kroměříži na ústupu. Počet německých žáků se ve školách permanentně snižoval. Český spolkový a společenský život kvetl, 1892 byl založen ženský vzdělávací spolek Libuše, 1897 zřízena veřejná knihovna a 1904 veřejná čítárna. Město slavilo úspěchy i co se týče rozvoje průmyslu. Roku 1903 vznikla

¹⁵ Josef Mnohoslav Šperlín (1826 Bystřice nad Pernštejnem–1916 Krasjatica, Ukrajina), advokátní solicítátor, organizátor hospodářského, kulturního a společenského života, knihtiskař a nakladatel v Kroměříži, statkář na Volyni

¹⁶ Alois Czap (1812–1866), starosta Kroměříže, tragicky zemřel

¹⁷ Benjamin Josef Demel (1818 Opava–1867 Vídeň), právník a poslanec Moravského zemského sněmu, německé národnosti, ale podporující české státní právo. Záhadně zahynul v řece, snad sebevraždou

¹⁸ Mathias Schroth von Rohrberg (nar. okolo 1839–1885 Kroměříž), představitel rakouského policejního režimu, politik a starosta města

¹⁹ Ferdinand von Bojakovski (1832 Malhotice–1896 Malhotice), původem polský šlechtic, statkář z Kroměříže, rakouský politik, poslanec Říšské rady

²⁰ Vojtěch Kulp (1850 Horní Moštěnice–1932 Kroměříž), český politik, poslanec Moravského zemského sněmu a Říšské rady

elektrárna, ve městě byly dvě sladovny, dva pivovary, továrna na cikorii, továrna na motory. 1910 byla otevřena veřejná nemocnice.

Postavení učitelů v 19. století, učitel na církevní škole

Na počátku 19. století bylo školství v rukou církve nebo šlechty. Učitele do funkce ustavoval buď příslušný duchovní správce nebo vrchnost. Hmotné zajištění učitele bylo v té době skutečně velmi skromné. Byl sice zařazen do IX.–XI. úřednické třídy, ale část platu dostával v naturáliích a ty mu byly započítávány i do vyměřeného důchodu. Nárok na penzi vznikal pouze u učitelů hlavních a reálných škol, o zaopatření učitelů škol triviálních v zásadě nebylo postaráno nijak.

Změna přichází 14. května 1869, kdy bylo říšským zákonem upraveno právní postavení učitelů. Celkem deset paragrafů (48–58) stanovilo učitelství jako veřejný úřad, o který se může ucházet každý rakouský občan splňující zákonnou podmínku bezúhonnosti, a to bez ohledu na náboženské vyznání. To bylo nicméně stejně zjišťováno v přijímacím protokolu. Odpovídající státní náboženství bylo požadováno po správcích škol, tedy ředitelích a jejich místoředitelích. Protože učitelské místo bylo veřejné, byl na ně zřizován i veřejně oznamovaný konkurz. Učitele provizorně ustanovovaly okresní úřady, definitivně pak zemská školní rada. Okresní hejtmanství do těchto jmenování běžně nezasahovalo. Zároveň byl přesněji definován institut zemských školních inspektorů²¹, kteří měli velmi výrazné pravomoci a jejich zpráva mohla být zásadní pro další chod školy. Rozsah vyučovací povinnosti učitelů vycházel z potřeb školy, ale nepřesahoval 30 výukových hodin za týden.

Říšský zákon z roku 1869 upravoval i platové a penzijní poměry vyučujících. Učitelé byli zvláštní kategorií veřejných státních zaměstnanců a jejich platy byly hrazeny ze zemských rozpočtů. Výše platů byla vymezována podle systému platových tříd, dlouho platila praxe, že učitel ve větších městech má vyšší příjem než v obcích menších. Tato praxe byla před 1. světovou válkou nahrazena jednotným osobním platovým systémem. Do značné míry také učitelský plat ovlivňoval kariérní řád, služební stáří a systém přídavků k pevnému platu. Přídávky byly stanoveny jako místní, případně drahotní, bytové či naturální. Správcové škol měli nárok na funkční příplatek za řízení školy. Ten byl vypočítán podle velikosti školy, respektive podle počtu tříd a žáků.

V roce 1850 byl přijat systém získání učitelské způsobilosti, který bychom mohli definovat v dnešním pohledu jako kariérní řád. Při univerzitách byly zřízeny zkušební komise, u nichž se musel podrobit zkouškám každý uchazeč, který chtěl získat na střední škole dlouhodobé a pevné postavení. Toto opatření se týkalo veřejných škol, ale dodržovaly je běžně i správcové škol soukromých. Stejně tak

²¹ Dobový termín zněl „dohlížitel“

učitelé arcibiskupského semináře podstupovali jednotlivé dílčí kroky kariérního systému veřejných škol. V semináři se důsledně dbalo, aby byl profesorský sbor složen z kněží, obvykle do školy vstupovali po bohoslovecké fakultě jako prefekti. Úřad prefekta se v zásadě rovnal dnešní funkci vychovatele v internátním zařízení. Prefekt měl na starosti svoji studijní skupinu, odpovídal za její přípravu ke studiu, dohlížel na mravy a plnění všech povinností klerika. Konal dozor při pravidelných vycházkách, služby měl i o víkendech. Pracovní vytížení prefektů bylo skutečně velké a k tomu ještě většina prefektů konala výukovou povinnost v domácím studiu, v roce 1911 a dál potom výukovou povinnost na gymnáziu. Docházelo tak k propojení funkcí vychovatele a učitele, což bylo jednak extrémně náročné na čas a pracovní povinnosti, ale také to přinášelo řadu třecích ploch ve vztazích mezi svěřenci a učiteli.

V semináři byli prefekti rozděleni do třech skupin, za které odpovídali prefekti s označením prefekt I, II a III. K ruce měli ještě tzv. dohlížitele, starší studenty, kteří tuto činnost vykonávali jako tzv. velitelé ložnic. Pokud prefekt konal svoji práci zodpovědně a dle mínění nadřízených projevoval pedagogický talent, byl obvykle po roce poslán na studijní dovolenou a pokračoval cca 6 semestrů ve studiu na filozofické nebo jiné fakultě. Výběr ke studiu doporučoval arcibiskupskému ordinariátu ředitel semináře, později také ředitel gymnázia. Ordinariát po pohovoru s kandidátem doporučil další studium a také jej financoval. Finanční podpora nebývala velká, jak o tom svědčí některé žádosti studentů o zvýšení finanční částky, ale v konečné součtu nebyla zanedbatelná. I proto ke konci 19. století museli studující podepisovat zvláštní dokument, ve kterém uznávali dobrovolnost svého studia a finanční závazky z toho vyplývající. Šlo totiž o jakousi pojistku, kdy, pokud student svá studia nedokončil, byla po něm finanční investice požadována ordinariátem zpět. Studium často zakončovali rigorózní zkouškou a doktorátem. Univerzitní příprava byla především odborná, praktický pedagogicko-didaktický výcvik žádná vysoká škola neposkytovala. Kandidát učitelství se tak vracel do ústavu jako suplující učitel, kdy jeden rok vyučoval bezplatně na škole a byl odborně veden a také hospitován zkušeným učitelem. Tento supervizor kandidáta poučoval o všech didaktických, administrativních a odborných otázkách a psal na něj posudek, který byl určující pro získání zkoušky způsobilosti. Ve výjimečných případech mohl být zkušební rok prominut a kandidát přistoupil ke zkouškám okamžitě. Kněží, učitelé semináře svoje studia často směřovali jednak na Univerzitu Karlovu, ale také do Innsbrucku a Vídně. Velkým podporovatelem dalšího vzdělávání kroměřížských prefektů, především v cizině, byl arcibiskup Kohn²². Roční náklady na udržení studenta v cizině byly v jeho době až 1700 K ročně, přičemž dvě třetiny nákladů nesl arcibiskup ze svých osobních zdrojů. Celkem takto vyslal na studia 13 prefektů. Nadané studenty posílal i do Říma na proslulý ústav „Germanium“, kde se sedm let

²² Prof. ThDr. Theodor Kohn (1845–1915), v letech 1892/3–1904 byl 7. arcibiskupem olomouckým

věnovali studiu teologie, filozofie a církevního umění. Podobnou strategii péče o nadané studenty zastával i další z arcibiskupů, Leopold Prečan.²³

Po složení zkoušky získával adept kvalifikaci buď v českém, německém nebo obojím jazyce. Stal se tak tzv. zatímním učitelem, tzn. učitelem bez definitivního místa. Jeho povinnosti byly stejné jako u definitivního učitele, ale plat byl mnohem menší a právní postavení velmi vágní. Kromě výuky samozřejmě pracoval v semináři i jako prefekt. Úvazek vycházel jednak ze školských předpisů a jednak z potřeb semináře.

Úvazky byly stanoveny takto: ředitel vyššího gymnázia učil 5–8 hodin týdně, nižšího až 14 hodin týdně. Učitelé jazyků měli učit 17 hodin maximálně, učitelé ostatních předmětů 20 hodin a učitelé tělocviku a kreslení 24 hodin. Kromě toho učitelé v semináři plnili i svoje kněžské povinnosti. Není divu, že jediným možným řešením bylo bydlení v ústavu, které bylo zdarma a patřilo mezi ony zmíněné naturální požitky.

Pokud učitel odpracoval delší dobu a splnil další kritéria a byl pozitivně hodnocen případnou inspekcí, mohl být jmenován tzv. skutečným učitelem. Tedy učitelem s definitivním postavením a penzí. Cesta k této metě, jak je vidět, nebyla tedy za Rakouska nijak jednoduchá, na druhou stranu ale definitivní postavení učitele bylo přenositelné na jiné ústavy a bezúhonný učitel již o ně nemohl v zásadě přijít.

Samotná terminologie používání titulů a označení funkcí učitelů není příliš jasná a již za Rakouska i v prvních letech republiky se s ní zacházelo velmi volně. Mladší učitelé, tedy nastupující, byli označováni jako podučitelé, zatímní učitelé či v případě semináře suplující učitelé. Jejich plat byl skutečně velmi nízký, ostatně učitelé byli placeni podstatně hůře než úředníci srovnatelných hodnostních tříd. Skutečný učitel s definitivou byl po složení řádných zkoušek jmenován nejdříve zatímním profesorem a poté profesorem skutečným. Těch bylo ve sboru obvykle minimum, tvořili tak říkajíc jeho páteř a z nich byli vybíráni místoředitelé a ředitelé.

V jiné pozici byli tzv. pomocní učitelé – často učitelé jiných ústavů či škol, kteří smluvně vypomáhali s výukou některého méně dotovaného předmětu a v ústavu sloužili kratší dobu.²⁴ Pouze v tomto případě kroměřížský seminář nepožadoval, aby byl profesor knězem a jejich smluvní poměr byl uzavírán vždy na jeden školní rok a případně znovuobnovován. Často takto vypomáhali i bývalí učitelé semináře, nyní kněží na odpočinku.

²³ ThDr. Leopold Prečan (1866–1947), v letech 1923–1947 byl 11. arcibiskupem olomouckým a metropolitou moravským

²⁴ Výjimkou byl v semináři známý kroměřížský činovník Sokola Alois Beňa, který semináři vypomáhal jako pomocný učitel několik desetiletí

Druhá polovina 19. století byla ve znamení zápasu učitelstva o důstojné uspořádání platových poměrů. Teprve zákon z roku 1894 nahradil systém platů místních platy osobními. Učitelé byli rozděleni do třech kategorií:

1. ředitelé a učitelé měšťanských škol (800–950 zlatých ročního platu)
2. nadučitelé a učitelé obecných škol (550–750 zlatých ročního platu)
3. podučitelé (400–450 zlatých ročního platu)

Vidíme tedy, že platový rozdíl mezi podučitelem a ředitelem byl téměř dvojnásobný. Zápas o platové narovnání však pokračoval i do počátku století 20. Učitelé si mohli přilepšovat k platu přednáškovou a literární činností, což profesori semináře hojně využívali, nebo soukromými kondicemi. Z majetkových a pozůstalostních odkazů a darů bychom mohli získat dojem, že profesori kroměřížského semináře byli majetní lidé, kteří nemuseli nějakou zlatkou šetřit. Musíme si ovšem uvědomit, že se jednalo o kněze, tudíž lidi nezatížené materiálními starostmi o rodinu. Navíc finanční dary nebo odkazy často darovali ve vysokém věku, v době, kdy jejich plat byl díky definitivě a odslouženým služebním letům víc než příznivý.

V dalším dílu se dočtete: církevní školství v olomoucké diecézi, církevní školství v Kroměříži, vznik a založení knížecího kněžského pacholecího semináře.